

**PRESA CA ISTORIE ALTERNATIVĂ ÎN *MOROMEȚII*, DE MARIN
PREDA**

Aplicații pe texte literare

Matei Damian

Studiul următor își propune un scurt excurs literar ca pretext al tratării unei problematice extrem de interesante la nivelul subiectului de operă epică: presa și rolul acesteia ca motor al conflictului și al evoluției personajelor. Vom începe cu o comparație între romanele *Ion*, de Liviu Rebreanu, *Moromeții*, de Marin Preda, respectiv comedia *Take, Ianke și Cadîr*, de Victor Ion Popa, pentru a ne deda apoi cu totul la delectarea cu desenul media moromețian.

Astfel, observăm diferențe de viziune și construcție cu rădăcini adânci în creația primilor doi autori. Spre a atinge problema impactului presei asupra lumii țărănești a *Moromeților*, ne vor fi de ajutor câteva idei ale lui Mihai Ungheanu, întru reliefaarea distincției ce trebuie făcută între cele două planete ale ruralului ce gravitează în opera lui Rebreanu, respectiv a lui Marin Preda:

„Marin Preda refuză un erou de felul lui Ion, a cărui foame de pământ este posesivă și dezumanizantă. Eroul său, dealtfel, nici nu e sărac cu totul, așa cum era fiul Glanetașului. [...] Portretul Glanetașului e făcut din punctul de vedere al unei optici pe care Moromete ar fi ironizat-o. [...] Celelalte calități ale lui sunt notate nu cu prea multă considerație. Marin Preda semnalează la țăran tocmai calitățile pentru care e desconsiderat Glanetașul. [...]

(Ungheanu, 1973: 234-35)”

„Universul moromețian cunoaște o pasiune nouă pentru ceva mult mai puțin sau aproape deloc concret, pentru ceva abstract, nepipăibil, o realitate depărtată. Dar ceea ce este cu adevărat revoluționar pentru mediul și mentalitatea lui Ion este renunțarea la pământ. Niculae refuză o proprietate care și-ar fi putut ulterior manifesta furia ei posesivă și a cărei victimă este chiar tatăl său. El aspiră către eliberarea de sub tirania pământului.[...]”

(Ungheanu, 1973: 236)”

„Oamenii constată că loturile sunt extrem de importante pentru ei, dar reușesc un fel de detașare pe care nu trebuie s-o căutăm în romanul Ion. Acolo pământul e atotputernic, devorant. Marin Preda descrie un alt țăran, cu altă mentalitate, din altă perspectivă și aceasta e cucerirea cea mai de preț pentru literatura română.

(Ungheanu, 1973: 237)”

Tocmai refuzul investiției factorului *pământ* cu rolul de motor al conflictelor face ca atmosfera romanului *Moromeții* să piardă din acea densitate distructivă proprie și *Răscoalei*. După cum preciza Mihai Ungheanu, Preda desenează un nou *tip* de țăran, chiar dacă nu vorbim încă despre Ilie Moromete, ceea ce se traduce neapărat în schimbarea de

aer; forța deflagrantă a *Răscoalei* se naște atât de verde din vectorul *pământ* încât, dacă respirația e necesar roșie, atunci masele de țărani nu pot fi decât negre: pare că însuși pământul explodează, ca răscolit de furie. De altfel, Miron Iuga pare înghițit mai mult de o glie-burete, îmbogățită cu puțin trup de opincile șerbilor.

Dimpotrivă, romanul *Moromeții* nu mestecă pământ, ci sol. După cum recunoaște și M. Ungheanu, conflictele născute funciar sunt rare și fac parte din lumina de scenă. Chiar și personajele protagoniste ale unor astfel de episoade sunt văzute ca marginale, interesantă fiind și perspectiva în care ogorul este lăsat în paragină spre a nu încurca treburile în economia subiectului operei:

„Boțoghină e un personaj cu totul periferic: se îmbolnăvește de plămâni și merge de mai multe ori la medic [...] Și totuși, cu Boțoghină se întâmplă ceva. El face un gest tot atât de nou și de semnificativ ca al lui Niculae Moromete. Boțoghină acceptă să vândă pământul pentru a se vindeca! Sfatul dat fără speranță de medic cade pe un teren rodnic: țăranul secular, în stare să moară de oftică, dar să nu se atingă de pământ, este infirmat de inițiativa lui Boțoghină. Ni-l putem închipui pe Ion al Glanetașului vânzând pământ pentru a vindeca de boală pe vreunul din ai săi sau pe sine? [...]

La fel de nejustificat în economia cărții pare și cuplul Bircă-Polina. Dar în acest caz, mai mult ca în celelalte, aspectul de replică ni se înfățișează convingător. Bircă și Polina fac o căsătorie din dragoste. [...]

Ca și în cazul lui Niculae este refuzat pământul și totodată întreținută o aspirație care depășește cadrul material. Marin Preda alege personaje și situații în care vechea mentalitate țărănească este învinsă de oameni care pun mai presus decât pământul altceva. Boțoghină pune mai presus decât pământul propria viață, Niculae, școala, Bircă și Polina, dragostea lor. Prozatorul Moromeților se oprește asupra oamenilor eliberați de instincte și de ancestrale tiranii. El descoperă în mediul rural apetențe noi și neobișnuite: puritatea erotică, aspirația intelectuală, pasiunea adevărului. (Ungheanu, 1973: 237-39)”

Într-un astfel de peisaj se coace o gogoasă de mătase nouă: în furibunda **aspirație intelectuală** de care vorbește Mihai Ungheanu, descoperim o celulă a comentariului literar pe text jurnalistic, un cenaclu și o agenție de presă în același timp: faimoasa Poiană a finanțatorului Iocan. Precum caietele dintre buzele fierarului, se pierd într-o copită de cal remarci ca ale învățătorului Teodorescu: „Am citit ieri în ziare (dumneavoastră dacă nu știți carte, nu citiți ziarele)... (Preda, 1981: 294)” sau furii pestrițe ca ale agentului stăpânirii care vine să jecmănească un om de litere: „Și mai face și politică! [...] E abonat la ziar și foncierea nu vrea s-o plătească. (Preda, 1981: 152)” Cum altfel, dacă nu într-un climat al celor ce nu simt pământ sau nu iubesc ogor, s-ar fi putut constitui un astfel de spațiu, rupt de timp? Bomba cu hidrogen a *Răscoalei* nu lasă loc vreunui reviriment, însă corul de creiere de la Iocan e astfel desenat încât să controleze eficient eventualele accese de piromanie și să detoneze profesionist roadele grenadelor puberului Țugurlan. Acesta din urmă, precum un copil care se forțează să-și injecteze maturitate, pare a nu accepta din principiu joaca celorlalți: „Păi asta e politică ce faceți voi?! ” , „Nu e nimic de capul vostru! (Preda, 1981: 132-33)” Echipa de descarcerare trece la treabă extrem de prompt, prin înșși protagoniștii săi: Cocoșilă se rezumă la a-i relata rebelului un knock-out cazon împotriva unuia „de două ori mai mare ca Dumitru lui Nae”, fără însă să se atingă de Țugurlan, în timp ce Moromete, fair-play, concluzionează că „trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan (Preda, 1981: 134)” În speță, sunt importante remarcile lui Mihai Ungheanu, pe care-l cităm din nou:

„El aruncase vorbe grele, jignise pe toți cei prezenți, inclusiv pe Moromete, dar prima reacție a acestuia este să distingă în mânioasele fraze ale lui Țugurlan o ordine, un sens. Poate că nici o altă împrejurare nu definește mai bine spiritul lui Ilie Moromete, rasa spirituală a omului, decât ciocnirea de la fierăria lui Iocan. El are capacitatea de a depăși evenimentul strict, de a se detașa de întâmplări și de a apela la o operație de disociere care caută să mențină adunarea în planul ei de gândire inițial. (Ungheanu, 1973: 139)”

În aceeași ordine de idei, vom mai insista doar asupra „definițiilor” pe care le dă critica adunării din Poiană. Iată, pentru început, opinia Andreei Vlădescu:

„Poiana este [...] adevărata scenă, spațiul confruntărilor în spirit, al multiplicității sensurilor posibile, cadrul privilegiat al deplinei libertăți interioare, în care eroul joacă rolul actorului ofician. (Vlădescu, 1993: 208)”

Și din nou Mihai Ungheanu:

„Poiana fierăriei lui Iocan este un forum. Aici oamenii se strâng pentru a se informa, a schimba păreri și a trăi cel puțin câteva ore pe zi într-un plan sufletesc epurat de mizeria vieții zilnice. (Ungheanu, 1973: 139)”

Așadar, cum ar trebui să privim presa într-un astfel de spațiu? La prima vedere, doar ca un pretext pentru ființarea adunărilor din Poiană, fiindcă un crainic cum e Moromete nu împarte informații, ci desparte știrea de context grefându-i sensuri proprii. Îi dăm cuvântul Andreei Vlădescu:

„În scena lecturii, Moromete face din comedia cuvântului un spectacol total, marcându-l prin mișcare și intonație. La el, cuvântul nu este spus, ci interpretat. [...] Moromete scoate cuvântul din context și îi conferă un alt sens, proiectându-l din realitatea sa specifică în lumea satului (Vlădescu, 1993: 209)”, pentru că „amenințarea istoriei este pusă între paranteze [și] devine o comedie, după cum nici personajele care intervin în repetate rânduri [...] nu impun realitatea în jocul din poiană, deși îi conturează amenințările. Pentru lumea interioară, nu există acum un alt univers decât cel al scenei pe care se desfășoară jocul spiritului: realitatea agasantă pentru eu aparține unui alt spațiu, situat dincolo de acest cadru. (Vlădescu, 1993: 210)”

Deci ziarul este până la urmă un instrument al ieșirii din istorie; informația timpului imediat care apare în presă este concentrată pe un spațiu mult mai mic, cel al satului, însă este adusă spre un *când* fabulos, aproape atemporal. Prin urmare, dacă la nivelul masei din *Răscoala* presa este inexistentă, fiind tradusă în mutații de felul unor vestitori serafici, în cazul grupului de la fierărie impactul ziarului rămâne subdezvoltat în esență, nedepășind stadiul de machetă, de capodoperă a pretextelor. Se ițesc sporadice abonamente la ziar (Moromete, Iocan, Cocoșilă), însă e clar că schisma juvenilă dintre opinii nu-și are obârșia defel în faptul că cei trei abonați primesc ziare diferite. Astfel de divergențe media nu funcționează decât ca pecetea ale indignării celor din afara grupului sau ca mărci ale incertului domino de culoare politică pe care-l joacă protagoniștii.

Mai trebuie menționate două aspecte interesante, care împing *Moromeții* spre statutul de zonă de tranziție rural-urban; fiindcă avem în vedere tipul **micului burghez/funcționar/negustor**, vom evidenția cele de mai sus tot printr-o trimitere la Mihai Ungheanu, care detectează o arie de apropiere între cei doi poli:

„Cu excepția lui Țugurlan, Cocoșilă și, desigur, Iocan, eroii lui [Marin Preda] sunt în materie de politică niște puri. Cazul cel mai ilustrativ este Ilie Moromete. În felul lui de a gândi politica sunt trăsături care îl pun alături de eroii lui M. Sebastian sau Camil Petrescu. Aproximarea pare exagerată, cu atât mai mult cu cât aceștia sunt eroi de marcă intelectuală și civică ai unor scriitori de pronunțat accent intelectual și, mai

ales, de program literar antirural. Târâți de curentul absorbant al mișcării politice, și unii, și alții, însă, indiferent de **extracția socială** (s.n.), nu-și pierd trăsăturile sufletești și, subliniez, cele intelectuale. Ei sfârșesc dezarmați, învinși, dar consecvenți. Nu alta este soarta lui Ilie Moromete. [...] Nu dezvăluie aceeași incompatibilitate cu politica, aceeași forță de a rămâne integri, eroii prozelor lui Camil Petrescu? Diferențele sunt cu mult mai mici decât s-ar crede. (Ungheanu, 1973: 141-42)”

În același ton, Ungheanu continuă:

„Urbanizarea literaturii se clădea teoretic pe discreditul de principiu pe care-l primea orice creație ce încerca să folosească materia lumii rurale. Manifestele citadinismului literar sunt cunoscute. Unul din cei mai febrili și consecvenți combatanți, dacă nu cel mai proeminent, a fost Camil Petrescu. Surpriza este de a găsi coordonate comune între proza lui și aceea a lui Marin Preda, între tipologia personajelor lui și cele ale lui Marin Preda. Colocviile de la fierăria lui Iocan sunt testul decisiv al acestei apropieri. (Ungheanu, 1973: 143)”

Așadar, iată prima dimensiune a liniei evolutive *Răscoala - Moromeții*: de la ruralul pur la cel intelectualizat, de la PĂMÂNT la pământ, de la vestitorul oral la comentariul activ al faptului de presă scrisă.

În aceeași ordine de idei pășește în lumină și a doua dimensiune, rezumată de această dată de către Andreea Vlădescu; este disecat aici nu vectorul colocviilor din Poiană, ci însăși viziunea moromețiană asupra politicului, sub aspect discursiv. Sursa e identificată pe coordonatele trasate anterior de M. Ungheanu:

„Atitudinea lui Moromete și modalitatea sa de a descifra sensul ascuns sunt raportabile la memorabila scenă a lecturii gazetei din O noapte furtunoasă. Ca și Ipingescu, eroul acordă cuvântului abstract un sens concret, prin stabilirea la nivelul formei a unei false analogii. (Vlădescu, 1993: 209)”

Glisăm astfel dinspre uliță spre mahala. În tratarea impactului presei, trebuie relevată mai întâi extrema importanță a factorului **tabiet** în citirea, zilnică sau nu, a gazetei. Vom merge pe mâna câtorva exemple, fără să neglijăm totodată fotografierea paletelor de variante ale factorului în discuție. Prima dintre acestea se constituie în formarea „jurnalului” ca spațiu securizant, în care protagonistul evadează nu de puține ori. Presa ca pretext apare și aici, însă nivelul actului, ca și obiectul, sunt diferite; pretextualul nu se precipită de astă dată în umor, spre evadare, fiindcă discuțiile de la Iocan raportau prezentul la un alt prezent, un spațiu la altul. Vorbeam în acel caz de evadarea din realul imediat înspre unul fabricat, având ziarul ca intermediar. Aici, în schimb, realitatea e însuși ziarul (ca nud suport scris); acesta e folosit crunt, având o utilitate aproape organică, de vreme ce conținutul trece constant în plan secundar. Asistăm în acest prim act urban la nașterea unei linii involutive: presa scrisă trece de la nivelul de subiect (ridiculizat sau nu) la sub-nivelul de obiect. Vom vedea cum.

Una dintre verigile cosmopolitului trio de protagoniști ai comediei *Take, Ianke și Cadâr*, de V. I. Popa, este Ianke, tatăl Anei. Cum joaca bătrânească a evreului cu Take explodează neverosimil într-un conflict (e drept, cu rădăcini de scurt-circuit religios), încercările de evadare, formale sau nu, devin din ce în ce mai dese, indiferent de mijloace. În a patra scenă a actului II citim:

„IANKE (enervat, desface jurnalul): Ai văzut? Iar s-au omorât opt astăzi! [...] (Ianke, furios, vâra nasul în jurnal). (Popa, 1969: 246-47)” Nu ne vom mira deci dacă ziarul va mai rămâne un moment în prim-plan și la începutul scenei următoare:

„TAKE (întră posomorât): Poftă mare, jidane. (Ianke citește ziarul.) Ei, n-auzi mă frate? Poftă mare! (Popa, 1969: 247)” Vom construi deci facil tandemul ziar (pretext) –

stare sufletească (context). Citind ziarul, Ianke este mai întâi „enervat”, apoi de-a dreptul „furios”; doar „posomorât”, Take intră în scenă drept în fața unui Ianke fără cap: între ei se interpune gazeta, contaminată (sau contaminantă?!) de dispoziția toxică a celui ce o citește. Totuși, și acest ultim verb poate fi decapitat extrem de ușor: citește într-adevăr Ianke jurnalul? În acest video al scenei a patra, paginile hârtiei de presă foșnesc brusc, evaziv, într-o mitraliere de stări sufletești. E greu de crezut, deci, că evreul *citește*; mult mai plauzibilă pare lecturarea la repezeală a unui titlu care îi sare în ochi, și acesta (cum altfel?) lipit de propriile gânduri și stări de moment.

În același context e imperios necesară clădirea unei alăturări cu romanul *Moromeții*, luat mai devreme în discuție. Întru justificarea acelorași coordonate ale involuției, aparținând acum doar cărții lui Preda, îl vom cita din nou pe Mihai Ungheanu:

„Dar fisura s-a produs. Poiana lui Iocan va mai găzdui întruniri, dar ele își vor pierde vechea aură, deoarece furia devastatoare a obscurilor forțe care au dus la căderea lui Ilie Moromete au devastat și forum-ul local. Întâlnirile ce se țin aici nu mai sunt decât un simulacru al fostelor întâlniri. (Ungheanu, 1973: 192)” Celebra „decădere” a șefului Moromeților poate fi tradusă nu numai tradițional (mult lopotata *tăiere a salcâmului*, scena în care fiul cel mare se așază pe locul care îi aparținuse doar tatălui etc.), ci și în termenii prezentei discuții. Trecând prin disecarea aproape gastronomică a ziarului, în fierăria lui Iocan, vom avea sub ochi, spre finalul primului volum, scena următoare:

„- *Ilie! șopti mama înspăimântată. Ce-i facem?!*

Era la prânz, se aflau toți în tindă și așteptau masa. Hârtia o adusesse poșta, odată cu ziarul. Moromete nici măcar n-o citise, își aruncase doar ochii pe plic, văzuse titulatura băncii și-l lăsase pe Niculae să-l deschidă. El răsfoia ziarul și când mama puse întrebarea ei înspăimântată, se supără și se răsti la ea... (Preda, 1981: 428)”

Fragmentăm deliberat pasajul pentru câteva momente spre a reliefa situația: protagonistul nu poate accepta stadiul actual în care a ajuns familia, cel al obișnuitei bunăstări acum amenințate. El caută să păstreze prin *atitudine* cadența evoluției familiei în vechiul ritm; adițional, citirea ziarului *trebuie* să se desfășoare pe aceleași coordonate, împreună cu refuzul fățiș al celulozei de altă sorginte. După vechiul tipar al ridiculizării superioare a „percitorului”, plicul cu „titulatura băncii” este scuipat spre Niculae. Tatăl își aruncă „doar ochii” pe plic, preferând să citească ziarul, însă reversul e necruțător: foarte curând, Moromete va fi constrâns să-și sporească atenția vizavi de plicuri și ștampile, astfel că ziarul cade inevitabil spre nivelul „Ianke”, cel de mască lipsită de rațiunea literei. De altfel, pe parcursul aceluiași pasaj, Moromete a renunțat deja la citirea ziarului. Analogiile de atmosferă cu piesa lui V. I. Popa sunt uimitoare:

„- *Ce e, fă, ce vrei tu? Nu știi? Sau credeai că ăia au uitat? Se supără și mai rău (s.n.) și continuă: Credeai că au pus lacăt la bancă și s-au dus la secere ca tine?! Se posomorî, își vîrî fruntea în ziar (s.n.) și încheie: Uite colo caii în grajd și oile... Ne ducem la obor, vindem și gata socoteala!*

[...] O să curgă trențele de pe noi și-o să ajungem ca șofranul.

Moromete se posomorî, își vîrî fruntea în ziar și nu mai zise nimic.(s.n.) (Preda, 1981: 428-29)”, pe când „Ianke, furios, își vîră nasul în jurnal.” Aceeași reacție defensivă în fața realității necruțătoare, având ca paravan ziarul, unește țăranel și negustorul de „târgușor provincial”.

Fără pretenția de a friza completul, acest material s-a vrut a fi ceva mai mult decât un inventar: anume o trecere în *revistă* a dimensiunii media ca o componentă a genezei și evoluției subiectului literar.

REFERINȚE:

- Popa, V. I. (1969). *Take, Ianke și Cadîr*, București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă
- Ungheanu, M. (1973). *Marin Preda: vocație și aspirație*, București: Editura Eminescu
- Preda, M. (1981). *Moromeții*, vol. I, București: Editura Cartea Românească
- Vlădescu, A. (1993). *Marin Preda sau triumful conștiinței*, București: Editura Cartea Românească

Abstract

The present study casts a few beams on the fact of press in the novel Moromeții, by Marin Preda. We shall not limit ourselves to just narrating the commentaries on the newspaper information form Poiana lui Iocan (Iocan's clearing) but we intend to highlight the double role of the written press in the evolution of the main character: the history reduced to the dimensions of the rural, on the one hand and the newspaper as a pretext for claustration, for an acute state of denial, on the other hand. We shall see that the both instances belong to history: the former, no matter how goodwill is built artificially, so it will not stand the seige of the latter which is cruel and irrevocable.

Résumé

La présente étude propose quelques „rayons” jetés sur le fait de presse dans le roman Moromeții de Marin Preda. Nous n'allons pas nous limiter à une description des commentaires sur l'information journalistique de Poiana lui Iocan (le bois de Iocan), mais nous voulons mettre en évidence le double rôle de la presse écrite dans l'évolution du personnage principal : l'histoire réduite au niveau rural, d'un côté et, de l'autre côté, le journal en tant que prétexte de la claustration, de l'état du refus absolu. Nous verrons que les deux hypostases appartiennent à l'histoire : la première, quelque bienveillante qu'elle soit, est construite d'une manière artificielle, de sorte qu'elle ne résiste pas à l'assaut de la deuxième, cruelle et irrévocable.

Rezumat

Prezentul studiu propune câteva raze aruncate asupra faptului de presă în romanul Moromeții, de Marin Preda. Nu ne limităm la a relata comentariile pe marginea informației de ziar din Poiana lui Iocan, ci dorim a evidenția dublul rol al presei scrise în evoluția personajului principal: istoria redusă la rural, pe de o parte, și ziarul ca pretext al claustrării, al stării acute de refuz, pe de altă parte. Vom vedea că ambele ipostaze aparțin istoriei: prima, oricât de binevoitoare, este construită artificial, astfel că nu va rezista la asediul celei de-a doua, crudă și irevocabilă.